

TOKAT MASALLARINDA YERELLEŞME¹

Localization in Tokat Tales

Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL*

Arş. Gör. Mustafa SARGIN**

ÖZ

Sözlü kültür geleneğinde anlatıcıları tarafından dilden dile, nesilden nesile aktarılan, vakit geçirmek, eğlenmek, eğitmek gibi kişisel; kültürel aktarımı sağlamak gibi toplumsal işlevleri yerine getiren masallar, en çok araştırılan halk anlatı türlerindedir. Masal araştırmalarının ilk dönemlerinde genellikle metne dayalı yapılan araştırmalara ilave olarak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren farklı bakış açıları getiren yeni kuramlar ve yöntemler geliştirilmiştir. Metinle birlikte anlatıcı ve bağlamın dikkate alındığı masal araştırmalarında daha tutarlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayan performans/icra yöntemi, bilhassa 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır. Olayların belirsiz bir mekânda ve zamanda adı sanı bilinmeyen şahıslar etrafında gelişmesi, hayal ürünü olması, konu, tema ve motifleri açısından uluslararası benzerlerinin bulunması gibi özelliklere dayanarak, masalların evrensel olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Bununla birlikte masallar, bulunduğu coğrafyada anlatıcıların bilgi ve tecrübeleri çerçevesinde her türlü yerel ve ulusal kültür unsurlarıyla bezenerek ulusal bir kimliğe bürünür. Masal anlatıcıları, yaşadığı yörenin inanışları, gelenekleri, değer yargıları, yeme alışkanlığı, günlük yaşantıyla ilgili olayları, yörenin coğrafi özellikleri gibi daha birçok unsuru masallara işleyerek onları yerelleştirir. Yerelleştirmenin niteliği ve boyutları anlatıcıdan anlatıcıya değişiklik gösterir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında ve masalların şekillenmesinde anlatım ortamı önemli rol oynar. Masalarda yerelleşme ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle tek kaynak kişinin anlatılarına dayanmaktadır. Bu çalışmada ise, 2011-2013 yıllarının belli dönemlerinde Tokat yöresinde yapılan alan araştırmasında birbirinden uzak ya da yakın değişik yerleşim birimlerindeki farklı kaynak kişilerden derlenen masalarda, anlatıcı ve bağlamla ilgili elde edilen veriler çerçevesinde yerelleşme olgusu yörenin bütünlüğüne dikkate alınarak incelenmiştir. Tokat masallarında, evrensel olarak nitelenen temaların, konuların, olayların, olguların, kahramanların, diğer varlıklar ile nesnelere yöreye özgü kültür unsurlarıyla yoğrulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Masal anlatıcısı, özdeşleştirme, performans, sözlü kültür, yerelleşme.

ABSTRACT

Folk tales, which are transferred to a tongue from another, from a generation to another by their narrators in the framework of oral culture tradition; and meets personal and social functions such as having fun, passing time and educating are among the most researched folk narratives. In addition to text based research which were applied in the early stages of folk tale researches, new theories and methods which brings new perspectives have been developed since the first quarter of the twentieth century. The performance (execution) method, which enables more accurate evaluations to be reached in folk tale studies by taking the narrator and the context of text into account, has started to be implemented in Turkey especially after 2000s. Opinions have been put forward that folk tales are universal, based on features such as the fact that events develop around unknown persons at an unknown place and time, their being imaginative, and similar folk tales can be found in other nations in terms of subject matter, theme, and motifs. Yet, folk tales acquire a national character by being adorned by all kinds of local and national cultural elements of where they are narrated in the context of knowledge and experience of narrators. Story tellers localizes folk tales by permeating many elements such as beliefs, traditions, value judgments, eating habits, events related to daily life, geographical characteristics of the places etc. into folk tales. The nature and extent of localization varies from narrator to narrator. The environment where the narration occurs plays an important role in the emergence of this

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Muğla/Türkiye. onaci@mu.edu.tr

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. Muğla/Türkiye. msargin@mu.edu.tr

difference and in the shaping of the folk tales. Studies about localization usually depend on narratives of the single source person. In this study the case of localization was examined in the framework of data obtained about the narrator and the context by considering the integrity of the area via analyzing folk tales collected from different source persons from various settlements far away or near each other in Tokat region where this survey conducted during various periods of 2011-2013. It has been identified that themes, subjects, events, phenomena, heroes and other beings and objects, which are regarded as universal, are kneaded with local cultural features.

Key Words

Folk tale narrator, performance, oral culture, identification, localization.

Giriş

Masal, sözlü kültür ortamında anlatım biçimi, zamanı, anlatıcı, dinleyici, yayılma alanı, niteliği, yapısı, içeriği, türleri vb. açılardan bugüne kadar hakkında en çok araştırma yapılan anlatılardan biridir. Masal araştırmalarında, en eskisinden en yeni metni tespit etme, oluşum zamanı ile yayılma alanlarını belirlemeye yönelik metin odaklı araştırmalardan bağlam merkezli yöntemlere kadar, birçok farklı kuram geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan performans yönteminin oluşumunda ve gelişiminde Roger Abrahams, Alan Dundes, Dan-Ben Amos, Richard Bauman, Dell Hymas, Kenet Goldstein ve Hanry Glassie gibi bilim adamları önemli rol oynamıştır. Kuram, Alan Dundes (2006) tarafından texture (doku), text (metin) ve contex (bağlam) terimleriyle sistemleştirilmiştir (Çobanoğlu 2002: 87-307; Ekiçi 2007: 100-128). Yöntemin temel kavramlarından doku: anlatıcının beden dili, vurgu, ton, ezgi, konuşma hızı, süre ve duraklardan oluşan dilin kullanılma biçimi; metin: anlatılanlar (masal, hikâye, türkü, mani vb.); bağlam: sosyal çevre ve icra ortamının gerçekleştirildiği mekân, zaman, dinleyici, sosyal, psikolojik ve kültürel yapıyla ilgilidir. Söz konusu unsurların üç aşamalı bir şekilde kapsamlı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi halk

anlatısının daha ileri seviyede anlamlandırılmasını mümkün kılar (Dundes 2006: 40-52).

Türkiye’de yapılmış olan halk bilimi araştırmalarında, metin odaklı çalışmaların bağlam eksikliği, yanlış ve öznel yorumlamalara neden olduğu görülür. Ayrıntılı çözümlenmeler ve değerlendirmeler yapılabilmesine imkân sağlayacak metnin tespit edildiği kaynak şahıs, kendi zamanı, yaşadığı sosyal çevre ve şartlara ait bilgilerin kaydedilmesi, bu tür problemlerin ortaya çıkmasına engel olur (Ekici 1998: 25-34).

Bu çalışmada, performans yönteminin ilkeleri çerçevesinde, 2011-2013 yılları arasında Tokat yöresinde ses ve görüntü kaydı yapılarak gerçekleştirilmiş olduğumuz alan araştırmalarında, kaynak kişiler ve bağlam hakkında elde edilen verilerden hareketle icracıları vasıtasıyla somutlaştırılmış ve masal içeriğine yansıtılmış olan yerel kültür unsurları belirlenmiştir. Yöre masallarında karşılaşılan kültürel değerlerin bütüncül olarak ortaya konulup konulamayacağı, Tokat masal anlatıcılarının yerelleştirme tavırları, masalların şekillenmesinde ve anlatıcının üslubunda görülen sosyal çevre ve şartların etkileri üzerinde durulacaktır.

Masal evreni gerçekler veya hayaller üzerinden yürür. Bu evrenin

özellikleri araştırılmış, yaşamla bağlarının olup olmadığı üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Masalların yerelden evrensele bütün bir insanlığın malı olduğu, yayılma kuramları bağlamında ortaya konmuştur. Teke Yöresi özelinde yapılan araştırmada, farklı coğrafyalardaki masalların benzerliği üzerinde durulmuştur (Önal vd. 2017: 208). Masal, evrenselliği bağlamında gezgin bir tür olup bulunduğu coğrafyanın özelliklerini bünyesine katar.

Yerelleşme, tema, konu, hacim ve içeriğine göre, icra edildiği yörenin üretim-tüketim, giyim-kuşam, coğrafi unsur, yeme-içme, gelenek-görenek, yaşam biçimi, düşünüş tarzı, hayatı algılama biçimi, inanış gibi yerel kültür unsurlarının çeşitli motif ve tiplerle masalın yoğrulmasıdır. Anlatıcının bizzat kendisinin, icra ortamında bulunan veya yörede bilinen şahısların anlatı kahramanlarıyla çeşitli yönlerden ilişkilendirilip özdeşleştirilmesi de yerelleşme olarak ele alınmalıdır.

Masalların yerel nitelik kazanmasında başat unsur anlatıcılar ve doğal olarak anlatılan dildir. Kendi toplumunun dilini konuşturan anlatıcı, sahip olduğu birikim çerçevesinde anadilinin bütün özelliklerini anlatıya yansıtır (Boratav 2009: 17). Masal, hangi coğrafyada olursa olsun anlatılmaya başlandığı anda anlatıcının yerel günlük konuşma diliyle ilk ve en temel yerelleşmeyi sağlamış olmaktadır. Yerelleşme, ikinci olarak icra anında masal metninin olay akışında herhangi bir durumla ilgili fakat ondan bağımsız ifade edilen ara sözlerle (Başgöz 2006: 201-219); üçüncüsü yarı bağımlı denebilecek ara sözlerle; dördüncüsü de yerel kültür öğelerinin metne işlenmesiyle gerçekleşir.

Türk halk hikâyelerinde ve masallarında bağlam merkezli ve yerel unsurların tespitine yönelik yapılan çalışmaların bazılarında (Önal 2011: 138,146,161,182; Başgöz 2013: 381; Gültekin 2014: 46-58) doğrudan “yerelleşme” terimi, bazılarında ise (Sakaoğlu 1999: 130-133; Şimşek 2002: 109-120; Şenocak 2002: 94-101; Alptekin 2005: 502-509; Sarıtaş 2009: 171-178; Kumartaşhoğlu 2009: 447-448) bunun yerine “yöre ve anlatıcının hayat tecrübesine ait unsurlar” ifadeleri kullanılmıştır. Bahsedilen araştırma ve incelemelerde, yerelleşme ele alınırken genellikle tek kaynak kişinin anlatımlarına yer verilmiş, anlatıcıların hem şahsi birikimlerini hem de yaşadığı yörenin sosyo-kültürel öğelerini anlatılara yansıttıkları görülmüştür. Bu çalışmalarda, sonraki araştırma ve incelemelerin daha doğru değerlendirilebilmesi için, anlatıcının hayatı, icra anı ve bağlamla ilgili bilgilerin elde edilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Farklı kaynak kişilerin anlatımlarına dayandırılarak anlatıcıların bu husustaki eğilimlerinin de belirlenmeye çalışıldığı Tokat masallarındaki yerel unsurlar, Şimşek (2002), Şenocak (2002), Alptekin (2005) ve Gültekin’in (2014) konuyla ilgili sınıflandırmaları dikkate alınmış olup yaptığımız çalışmada ek olarak “araç-gereç ve eşyalar”, “yiyecek ve içecekler”, “bitki örtüsü” ve “giyim-kuşam” madde başlıklarıyla incelenmiştir.

1. Dil ve Üslûp Bakımından Yerelleşme

Halk anlatılarının yerelleşmesi öncelikle, diğer madde başlıklarıyla incelenen hususları da kapsayan “dil”

ile gerçekleşir. Anlatıcı, icrasını doğal olarak ana diliyle ve yetiştığı yörenin konuşma biçimiyle gerçekleştirir. Tokat özelinde ağız özelliklerinin masal-lara yansdığı görülür.

Kimi zaman dinleyicilerin yorum, eleştiri ve çeşitli düşüncelerle katkı sağladığı icra anında benzer metinler anlatılmış olsa dahi her bir anlatıcının üslubu farklılaşmaktadır. Örneğin babası, annesi ve erkek kardeşi hacca/yaylaya giderken hocaya emanet edilen ve daha sonra iftiraya uğrayan kızın başından geçen maceraların anlatıldığı masalın derlendiği kaynak kişilerin her birinin üslubu aynı değildir. İçeriğinde güldürü unsuru bulunmamasına rağmen kötü niyetli hocalar, kötülük yapan kadınlar, hainler ve olaylar hakkındaki yorumları, dinleyicilerle şakalaşmaları ve yöreye has söylem tarzlarıyla ortamda bulunanların hoşça vakit geçirmelerini sağlayan, şakaya, alay etmeye düşkün, bir olağanüstü [bir gerçekçi] masalı bile gülünç kılığa büründürebilen (Azadovski 2002: 55) kaynak kişi-19'un üslubu, onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Anlatan, dinleyen ve geleneksel metinlerden oluşup sosyal bir olay olan halk anlatıları, bir gösterim ortamında (Dundes 2014: 58; Oğuz 2000: 32; Görkem 1998: 107-112; Çobanoğlu 2002: 272) yaratılıp yaşatılmaktadır. Yalnızca anlatılan metnin olay örgüsünden ibaret olmayan gösterimin anlamlandırılabilmesi için onu üretenlerin, izleyenlerin ve mekânın dikkate alınması gerekir (Oğuz 2000: 32). Söz konusu gösterim, anlatıcı ile dinleyicinin karşılıklı etkileşim hâlinde olduğu bir iletişim sürecinde gerçekleşir. Halk

bigisi ürünlerinin incelenmesinde ele alınması teklif edilen bireysel, sosyal ve anlatı (Ben-Amos 1977, Ekici 2007: 130'dan) boyutları ile iletişimin konuşan/kaynak, mesaj/ileti ve dinleyen/alıcıdan (Aksan 1995: 45; Yüksel 2006: 14-26; Yılmaz vd. 2005: 27-40; Kıran vd. 2006: 81-90) oluşan temel üç unsurunun örtüştürülebileceği gösterimin sağlıklı, anlamlı ve etkili biçimde gerçekleşmesinin belirleyicisi, anlatan ve dinleyen arasındaki bağlantıyı kuran mesajın mahiyetidir. Burada mesaj, toplumun ortak bellek ürünlerinin aktarıldığı (Oğuz 2007: 6) aynı referans grubuna ait, aynı dili konuşan, benzer değerleri, inançları ve geçmişe ait bilgiyi paylaşan ve aynı kodlar sistemine ve sosyal ilişki için gerekli işaretlere sahip (Ben Amos 2006: 36) olan hem anlatıcının hem de icra ortamında bulunanların yerel ağız özellikleriyle konuştuğu dil anlamında kullanılmıştır. Konuşanın ve dinleyenin ortak iletişim diline sahip olması, birincil merkez olan masalcının zihninden aktarılanların dinleyici tarafından çözümlenme, anlama ve anlamlandırma işleminin anında gerçekleşmesini sağlar. Bu nedenle, sözlü kaynaklardan derlenen masalların bağlama ait söz konusu ortak iletişim birimlerinin anlamlarının bilinmesi ve bununla ilgili verilerin elde edilmesi önemlidir. Örneğin Tokat masalcıları, evlenen masal kahramanlarını düğün töreninden sonra **“içeri atarlar.”** Ölçünlü Türkçe’de “hapsetmek” anlamındaki “içeri atmak” deyimini, Tokat masal anlatıcıları ve dinleyicilerinin iletişim kodlarında, söz konusu anlama ilave olarak gelin ile damadın **“gerdek odasına konması”** anlamındadır. Yine Tokat yöresinde araştırma yapan bir

halk bilimcinin “hayvan” kelimesinin aynı zamanda -bilhassa Alevi-Bektaşî kültür çevresinde- “eşek” için kullanıldığını bilmemesi ya da kaydetmemesi, hem kendisinin hem de konuyla ilgili incelemeyi okuyanların söz konusu kelimeyi farklı yorumlama ihtimalini doğuracaktır.

Anlatıcının yöreye özgü, içinde deyim ve atasözlerinin de bulunduğu söyleyiş özelliklerini kullanma ve bunları anlatıya işleme becerisi, onun üslûbunu oluşturan temel unsurlardır. Tokat masal anlatıcılarının icra anında kullandığı “avuğdurmağ, badal, eme, gağışmağ, goşma, guñülemek, helki, helle, heeri, keşik, öñmek, sañitmağ, sıracalu, soñranmağ, sorutmağ, soyğa, ecug, toñmağ, geleşdâni, sübürkeyinen, garıya goyanaca, anahğına_âlince, varduhlanan, adam bi gaba_âsiye su_âba, şurdan_arı, ağsü_etek, añı yañı olmağ, cayırtı vermek, sükût geçmek, ferî kesilmek, su dökünmek, ağzı varmamağ, göz gağmağ, gayım gazuğa binmek, daban vermeğ...” gibi yöreye özgü kelimeler, deyimler ve söyleyiş biçimleri anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimin sağlıklı ve anlamlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ortak kod unsurlarından bazılarıdır.

Anlatıcının üslûbunun şekillenmesinde etkili olan bir diğer unsur ise dinleyici topluluğunun niteliğidir. Ortamda bulunan dinleyicinin yaş, cinsiyet, sosyal statü gibi nitelikleri ile anlatıcı ve toplumun değer yargıları, masalın dokusunu oluşturan sözel yapıda değişiklik yapılmasını zorunlu kılarak üslûbun farklılaşmasına yol açar. Mesela “Gülbeşer, Alacalar Kırk Beş Karacalar Ellişere, Üzüm-

cü” adlarıyla dört ayrı kaynak kişiden derlenen masalın kahramanlarından üzümçünün sözlerindeki argo sözlerin söylenip söylenmemesi icra ortamının niteliği ve anlatıcının değer yargılarıyla ilgilidir.

Görüşmenin gerçekleştirildiği ortamda kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık bir dinleyici kitlesi önünde masal anlatan **K-X₁**, ilgili epizotta masal kahramanı üzümçünün “Alacalar gırğ beşere/Garacalar ellüşere/Babañ geddi Gulbeşere/Nenni yavrum nenni nenni./Çıh sepedden çıh sepedden/Gör gozününen gör depeden/Gözün görsün inan artuñ/Nenni yavrum nenni nenni.” şeklindeki sözlerini ezgilendirerek dile getirirken kaba ifadeleri söylemez.

Beş erkek ve bir kadın dinleyicinin bulunduğu mekânda masal anlatan **K-X₂**, masalı bilen dinleyici erkeklerden birisinin ilgili epizotta cinsel içerikli küfür kullanması üzerine, ortamda kadın bulunduğunu belirterek “Ben onu demiyim. Sen de beğ açuğa vurma canım! (...) yanında o laf denür mü şimdi?” sözleriyle onu uyarır. Masal kahramanı üzümçünün sözlerini “Üzümü duddum büke./Babañ duddum yüke./Anañ doymaz bilmem neye. Ala_itler gırğ beşere./Babañ geddi Gulbeşere./Anañ, **işde oruyu şeydiye, söylüyemiye tabi adam.**” şeklinde ifade ederken anlatıcının yaptığı kısıtlama yeniden üretilen metnin söz dokusunda eksilmeye sebep olmuştur.

Kaynak kişinin isteği üzerine araştırmacıdan başka kimsenin bulunmadığı görüşme ortamında masal anlatan **K-X₃**, ilgili bölümdeki kaba sözleri ifade etmez. Duvarda asılı duran sazı alıp türkü söylemeye başlayan üzümçünün sözlerini “Garşudan

çıldım üzüm ilen./Salkım salkım dü-
züm ilen./Gördün mü iki gözün ilen./
Gördün mü hasda hatunu.” diyerek
ifade eder. Bu durum kaynak kişinin
dindarlığıyla ilişkilendirilebilir.

Görüşme anında araştırmacıdan
başka kimsenin bulunmadığı **K-X₄** ise,
masal kahramanı üzümünün sözle-
rinde herhangi bir kısıtlama yapma-
dan “Üzümü dökdüm büke./Babañı
vurdum yüke./Anañ ganmyo çüke./
Nenni avradını s..diğimiñ çocuğu nen-
ni.” Şimdi ikinci türküsüne başlıyo:
Babañ gotürdü iki dene it eniği./Sar_iti
verdi on beşe./Gar_iti verdi yirmi beşe./
Ne diyoñ lan avradını s..diğimiñ herifi
gozününen gorduğñ işe./Nenni avra-
dını s..diğimiñ çocuğu nenni.” şeklinde
dile getirir.

Masal anlatıcısının üslubunu be-
lirleyen bir diğer önemli unsur ise,
jest ve mimiklerle desteklenerek se-
vinç, korku, şaşkınlık, kızgınlık, neşe,
üzüntü, mutluluk gibi duyguların dile
getirilmesini sağlayan süre, sınır,
durak, vurgu, ton ve ezgiden oluşan
parçalarüstü (suprasegmental) birim-
lerin (Coşkun 2000: 126-130) etkili bir
şekilde kullanılmasıdır. Beden diliyle
desteklenip vurgu, ton ve ezgiyle süs-
lenerek gerçekleştirilen bir icra sonu-
cunda akıcılık sağlanmakta, anlatım
güçlendirilmekte, dinleyicinin dikkati
artırılmakta ve böylece masal ortamı
daha keyifli hâle getirilmektedir. Örneğin,
masal kahramanlarıyla birlikte
olayları kendisi yaşıyormuş gibi masal
anlatan K-192, “Elif gafayı uzadıyo ki
kupe, cazu garısı hemen Elif'iñ baca-
andan dutuyo kupuñ içine yitiyo. Bi
de Yasin oñuyo. Haydi gotüne gamçıyi
vurucu çıhyo havıya. **Vaazzzz! Yal-
laaah! Gèddiiii!** Elif gèddi. Mahmud

uyuyo. Elif ejdarha şehrine èndi,
padışañ yanına.” sözlerini ifade eder-
ken parçalarüstü birimlerle beden di-
lini etkili ve uyumlu bir şekilde kulla-
narak hem kendisi çok keyif almakta
hem de dinleyicileri âdeta masalın içi-
ne çekmektedir.

2. Masal Mekânının Yerelleş- mesi

Anlatıcı, masalda olayların ce-
reyan ettiği yerleri, yaşadığı yerle-
şim birimindeki veya bölgedeki ta-
nındığı bildiği coğrafi mevkilerle ve
mekânlarla ilişkilendirip yerelleşti-
rir (Kumartaşlıoğlu 2009; Gültekin
2014). Benzetmeye dayalı yapılan bu
somutlaştırma mekân özdeşleştirme
olarak adlandırılabilir. Anlatıcı, yap-
tığı somutlaştırmalarla masalı zaman
itibariyle bulunduğu ana indirgeyerek
onu mekânsızlıktan ve zamansızlıktan
kurtarmış olur. Diğer bir deyişle ma-
salın kahramanlarını, olaylarını, olay-
ların cereyan ettiği mekânları ve diğer
unsurları hayalden gerçeğe indirge-
miş olur. Böylece anlatıcı, masal kah-
ramanını ve mekânını kendi yaşadığı
coğrafyanın bir parçası hâline getirir.
Anlatıcıların, masal mekânı ile yaşa-
dığı coğrafya arasında ilişki kurarken
kullandığı “senin anlayacağın aynı
... gibi” (Gültekin 2014: 55-56) geçiş
sözlerinden farklı olarak Tokat masal
anlatıcıları, benzerlik ilişkisi kuran
“gibi” edatının önüne veya sonuna ye-
rel coğrafi mevki ve mekân isimlerini
eklerler. İcra anında yaygın olarak “...
gibi”, “bizim şu... yer gibi”, “diyelim
bizim ... yol ayrımı”, “Mesela buradan
giderken giderken ... varınca”, “Mese-
la, getiriyor buraya.”, “Bizim ... gibi bir
pınarın başına oturmuş.”, “Bizim şu ...
gibi yerde kavuşuyorlar.” yapısındaki
ilişkilendirme sözleri kullanılır.

Bunun yanında, benzerlik ilgeci kullanılmadan ve yerel olduğu belirtilmeden masal metninin söz dizimlerinde “Niksar’a götürüyü.”, “Herif Boğama’ya varacak yav!”, “Talazan’a varmışlar şimdi.”, “O kız da Lâdiğ’e gocuya vardı demiş.”, “Bi at çıhiye emme Fatlu Boğazi’ndan geliye.” şeklinde mahallî isimler geçebilmektedir.

Anlatıcıların masal mekânını yerelleştirirken kullandığı ifade biçimlerinden bir diğeri de “Niksar yahut Tohat padişahı”, “İşde, Almus’da üş gasab varımış.”, “Mesela şu yahınımızda gomşu koyü var, Odaba [Sevindik]”, “Bunu yahacaam deyin götürüyö, mesela bizim yaylıya diyek, Çamlığ’a götürüyö.”, “Evleniyö, Bereketlü_übü bi köyden evleniyö, yahın bi köyden.” biçimindeki ara sözlerdir.

Masal mekânının somutlaştırılıp yerelleştirilmesinin çeşitli işlevleri vardır. İlk olarak dinleyicilerin, masalı sanki kendi yaşadıkları bölgede “olmuş gibi” algılamalarını sağlamasıdır. Masal anlatım ortamında, somut işlemler döneminde veya bu dönemin sonlarında olan çocukların da bulunduğu dikkate alındığında, anlatıcının yapmış olduğu mekân somutlaştırmalarının, dinleyicilerin masal olaylarını anlamlandırmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir. İkinci olarak masalın fantastik dünyasında belirsiz bir zamanda ve mekânda cereyan eden olayların, dinleyicinin zihninde “anlık” olarak canlandırılmasıyla onların da icraya dâhil edildiği söylenebilir.

Anlatıcılar, tahayyül ettiği masal mekânı ile yaşadığı yöredeki bir yeri, fiziki özellikleri açısından ilişkilendirerek özdeşleştirir. Örneğin K-12, “Tek Gözlü Dev” masalında “Devümüş

emme boyuna goyun çoğaldurmuş, goyun gudermiş. Daş altında böyuuuuk bi maara varımış. Maarıya doldururmuş. Yeraltı Çarşısı gibi böyük m̄ara.” sözleriyle belirttiği devin yaşadığı mağarayı, Tokat Yer Altı Çarşısı ile özdeşleştirir.

Bir anlatıcı, anlattığı her masalda mekân yerelleştirmesi yapmaz. Örneğin K-3’ün anlattığı **on** masalın sadece bir tanesinde yerel coğrafi mekân olarak Tokat ile Turhal arasındaki “Kazova”nın ismi geçmektedir.

Masal mekânlarının yerelleştirilmesi anlatıcıdan anlatıcıya farklılık gösterir. Bir masalın benzer metnini anlatanlardan biri daha fazla yer adlarını yansıtırken diğerleri çok az yansıtmaktadır. Hatta bir anlatıcı, aynı masalı iki defa icra ettiğinde dahi mekân yerelleştirmesinde değişiklikler olabilmektedir. Bu durum, anlatıcının o anki psikolojisi, aklına gelip gelmemesi ve dinleyicinin etkisinin olup olmamasıyla ilgilidir.

Örneğin K-19 ile K-3, “Akıllı Oğlan ile Deli Oğlan” masalında mekân yerelleştirmesi yapmazken K-11 yapmıştır. Hatta K-11’in iki kez anlattığı masalın birinci ve ikinci metni arasında farklılık görülür. Deli kardeşini evde bırakan akıllı oğlanın düğüne gittiği köyün ismi ilk anlatımda, “**Bi başka koyde** düğün varımış. Ben düğüne gedyom diyö, bu düğüne getmesem olmıycağ.” cümlelerinde olduğu gibi mekân belirsiz iken ikinci anlatımda “Şindi **Benli koyünde** düğün varımış. **Benli’deki**, düğün de bu aħullu oğlanıñ çoħ samimi bi arħadaşınıñ düğünümüş.” cümlelerinde görüldüğü gibi **Benli Köyü** olarak yerelleştirilir.

Anlatıcılar, masal kahramanlarının yolculuk yaptığı güzergâhı da yerleştirir. Bunun tipik örneği, Tokat'ın Çamlıbel yöresinde doğup büyüyen ve il merkezinde görüşülen K-16'nın "Arap Uyandı" adıyla anlattığı masalda görülür. Kaynak kişi, masalı anlatırken bulunduğu il merkezini, masal kahramanının yolculuğunun başlangıç noktası alır. Tokat'tan çıkıp Sivas istikametine giden masal kahramanının güzergâhı Geyras Boğazı, Yatmış köyü, İhsaniye köyü ve nihayet Çamlıbel Geçidi'nin zirvesidir. Anlatıcı, dönüş yolculuğunda ise masal kahramanının Geyras Boğazı'na gelişine kadar adı geçen diğer yerleşim birimlerini zikretmez.

3. Masal Kişilerinin Özdeşleştirilmesi

Masal kahramanları, sosyal hayatın hemen her tabakasına mensup kişilerdir (Sakaoğlu 2002: 164-196). Anlatıcı, masalın hayalî kişilerini belirsiz âlemden çıkarıp gerçek dünyadaki yerel kişilerle görünür kılıp özdeşleştirmektedir. Bu tür özdeşleştirmeler kimi zaman kahramanın adıyla bilinen masalın isminde de yapılabilmektedir. Tokat masal anlatıcıları, masal kişilerini kendisi, ortamda bulunan birisi veya yöredeki tanıdığı kişilerle fakirlik, zenginlik, kurnazlık, akıllılık, ahmaklık, ihtiyarlık, gençlik, çocukluk vb.. yönlerden ilişkilendirip özdeşleştirirken ilgili çalışmalarda (Sakaoğlu 1999: 132; Başgöz 2013: 91) belirtilen "benim gibi" söylem biçimine ilave olarak "...senin gibi..."; "Aynı benim şu...gibi" söz kalıplarını kullanır. Masal mekânının yerleşmesinde olduğu gibi şahısların özdeşleştirilmesi de icra anında **anlık** yapılan bir tutum olarak görülmektedir. Çünkü her ma-

sal anlatıcısının, anlattığı her masalda karşılaşılan bir durum değildir.

Anlatıcı, masal kahramanı ile kendisini özdeşleştirirken K-15'in "Çıkmış yola, gederkene, bizim şu köyün altındaki dere gibi bi dereye gelinci, **benim gibi** bi arhadaşa rasgelmiş." cümlesindeki gibi yarı bağımsız bir ara sözle ifade eder.

Masal kahramanları ile yerel kişiler arasında kurulan benzerlik ilişkisi bir ara sözle belirtildikten sonra özdeşleştirilen şahsın ismi, masalın ilerleyen bölümlerinde artık metnin cümleleri içinde ifade edilir.

K-20, "Kumdan Urgan" masalında gençlerin sakladığı ihtiyar adamı "böyle bi ...**Ağa** diyelim." ara sözüyle, orada bulunan komşusu ...Ağa'ya benzettir. Masalın devamında "Bu gumdan ip olmaaaa! Ne yapacâz ne yapacâz? Gedek demişler, yaşlı ... **Ağa'ya** danışağ, demişler." sözlerinde görüldüğü gibi masal kahramanı ile özdeşleştirilen ...Ağa'nın ismi metnin içinde yerini alır.

Masal kahramanlarıyla yapılan özdeşleştirme, anlatıcı ve dinleyici arasında etkileşimli bir iletişimin kurulmasını sağlar. Böylece, dinleyiciler de masalın icrasına dolaylı da olsa dâhil edilmiş olur. Alan araştırması sürecinde doğal ortama en yakın yapay ortamda görüşülen kaynak kişilerden K-11'in icrası etkileşimli icranın iyi örneklerindedir. Köy muhtarının ailesiyle birlikte komşu kadın ve erkeklerden oluşan dinleyici kitlesi, 2012 yılının ocak ayının bir gecesinde kendiliğinden bir araya gelmiştir. K-11 icra anında kendisi, oradaki küçük çocuklar, komşu erkekler, kadınlar ve ortamda bulunmayan eşi ile

masal kahramanlarını en çok özdeşleştiren kaynak kişidir. Söz konusu özdeşleştirmeleri yaptığında dinleyicilerin dikkatlerinin daha çok yoğunlaştığı, olumlu ya da olumsuz tepkilerde bulunduğu ve ortamın çok daha eğlenceli hâle geldiği gözlenmiştir.

4. İnanç Sistemi ve Değer Yargıları

Anlatıcılar, sosyal çevrelerinden tamamen bağımsız ve değerlerinden soyutlanmış; yalnızca metin aktarıcısı olarak düşünülemez. Onların biyografisi ve yetiştiği sosyal çevre hakkında elde edilen verilere dayanarak metne işlenen sözlerin yorumlanmasıyla, toplumun değer yargıları ve inançları hakkında bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Günlük alışkanlıkları veya dindarlığı sebebiyle bir şekilde Tanrı'nın [Allah'ın] adını anan (Azadovski 2002: 55) masal anlatıcıları, kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun inanç sistemini, inanışlarını, değer yargılarını icraya ve dolayısıyla metne yansıtır. Anlatıcı bunu yaparken bazen ara sözlerle açıklayıcı bilgiler verir bazen de doğrudan metnin sözleri içine yerleştirir. Metinden bağımsız olarak kabul edilse de bilgi verme, görüş bildirme, yorum yapma ve her türlü eleştiriyi yapabilme imkânı sağlayan ara sözler (Başgöz 2006), anlatıcının performansını etkilemesiyle ve metnin yeniden şekillenmesindeki işleviyle önemli rol oynamaktadır. İnanışlarla ilgili unsurların bir kısmının ara sözlerle dile getirilmesi, dinleyici ile birlikte icra bağlamının bir bütünlük içinde olmasını sağlar. Bu sebeple, metinden ve icradan bağımsız düşünülmeyp, anlatmalar arasındaki farklılığın nasıl ortaya çıktığını belir-

lemek için ara sözlerin kaydedilmesi önemlidir (Ekici 1998: 29-30).

Tokat masal kahramanlarının “güçlükleri aşabilmek için abdest alıp namaz kıldıktan sonra Allah'a yalvarması; imamlık yapması; ezan okuması; namaz kılması/kıldırması; orucunu tutması; hacca gitmesi; zindana atılma dahi padişahın kızını kendisine âşık edecek kadar Davudî bir sesle Kur'an okuması; devleri öldürebilmek için Allah'ın ismini anıp [besmele çekip] dua etmesi; kimsenin bilmediği İsm-i Âzam duasını bilmesi ve onun kuvvetiyle iki tonluk loğu[silindir taş] kaldırıp gök katına çıktıktan sonra oradan atıp düşman kalesini yıkması; Allah'ın emri Peygamberin kavliyle kız istemesi; dinî nikâh kıyması; ibadetlerini ihmal etmeyecek kadar dindar olması; çocuğu olması için yalvaranların, rüyasında Allah'ın sesini işitip müjde alması; karşılaştığı diğer masal kahramanlarıyla, hatta masalın insan dışındaki varlıklarıyla İslamî usûle göre selamlaşması...” gibi dini uygulamaları, bağlamın inanış biçimi hakkında bilgi verebilmektedir.

K-14'ün “Alın Yazısı” masalının kahramanı Arap'ın güneşle “Selamun aleykum gun, güneş diyö! Ve aleykum selam insanoğlu!” ve K-18'in “Felek” masalında fakir adamın, karşılaştığı kurtla “Selamun aleykum, gurt. Aleykum selaaaaam.” diyerek selamlaşması, masal kahramanlarının, insan dışındaki varlıklarla da İslamî usûle uygun selamlaşmasının örneklerindedir.

Alevi-Bektaşî kültür çevresinde Hz. Ali'ye karşı duyulan derin sevgi ve saygının yansıtıldığı K-5'in anlattığı “Hz. Ali, Yılan, At, Öküz ve Tilki” adlı masal bu konuda ilginç örneklerden-

dir. Masalın benzer metinlerinde yılanla karşı karşıya gelen ve herhangi bir kimlik altında belirginleştirilmeyen “adam/insan”, K-5’in anlatımında Hz. Ali olarak karşımıza çıkar. Kaynak kişinin alatumına göre, Hz. Ali “düldüle” binip giderken yolda karşılaştığı yılanı terkisine alır. Yılan, Hz. Ali’yi sokmak ister. At ve öküz, yılanı kesinlikle sokmasını, tilki ise Züfîkâr’ın uzunluğuna ulaşması şartıyla sokabileceğini söyler. Yılan uzadıkça Züfîkar uzar. Sonunda yılan kopar.

5. Gelenek ve Görenekler

Masallar, anlatıcının yaşadığı yörenin gelenek-göreneklerini de yansıtır. Tokat masallarında, masalın konusu olacak kadar geniş bir yer işgal eden (Sakaoglu 2002: 265) gelenekler arasında evlilik törenlerinin ilk sırada olduğunu söylemek mümkündür. Hayatın geçiş evrelerinden biri olan düğün ve onun çeşitli aşamaları masalarda yerleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik âdetlerinin yer aldığı masalarda, bu aşamalardan en az birisi mutlaka bulunur. Bir anlatıcının masalında bu sürecin bütün aşamalarına rastlanmayabilir. Bazı anlatıcıların masallarında ise bu aşamaların birden fazlası görülebilir. Tokat yöresinden tespit edilen masallar incelendiğinde evlilik sürecinin aşamaları bütünüyle ortaya çıkabilmektedir. Tokat masallarında “kız beğenmekle” başlayıp “kız istemek/dünür gitmek”, “söz kesmek”, “nişan”, “çeyiz görme”, “düğün” ve “gerdeğe girildikten” sonraki on beş gün içinde “el öpmeye gitmekle” tamamlanan evlilik sürecinin en son aşamasına kadar yapılan bütün ritüeller ve uygulamalar yöre âdetlerine uygun olarak gerçekleştirilmektedir.

K-10’un “Sığırcının Üç Kızı ile Padişahın Oğlu” masalında kız beğenmeye gitme, dünür olma, aşboğaz gönderme, düğün merasimi, gelin görmeye gitme ve gelin ile damadın “içeri atılma” aşamaları ve ritüelleri yerel âdetlere uygun yapılır.

K-6’nın “Karga Cücüğü” masalında “dünürlük, düğün, gelinin atla götürülmesi ve gelin bakmaya/görmeye gidilmesi”, yörenin töresine uygun gerçekleştirilir.

Masal anlatıcılarının yetiştiği dönemlerde, kız istemeye gidilirken damat adayının bulunmaması âdeti, K-13’ün “Fakir Üç Kardeş [Keloğlan]” masalında görülür.

K-14, Niksar’ın Günebakan Beldesi’ndeki düğünlerde, gelen misafirlere, içerisinde leblebi, şeker, fındık, fıstık, badem gibi çerez ve çeşitli yiyeceklerin bulunduğu ağız kapalı “hoş geldin tabağı” götürülmesi ve misafirlerin de bunları yedikten sonra tabağın içine “para” bırakma âdetini “Alın Yazısı” masalına işler ve bu geleneği metinden bağımsız olarak ayrıca açıklar.

“Bayram hazırlıkları, bayram namazı kılma ve bayramlaşma; ölenin arkasından can yemeği verme; ölen kişinin cumasını yapma, öleni dârdan kurtarma yemeği verme ve ölen için Yasin [Sûresini] okuma/okutma...” gibi örnekleri çoğaltılabilecek uygulamalar Tokat masallarına yansıyan yerel âdetlerden bazılarıdır.

6. Sosyal Hayat ve Günlük İlişkiler

Toplum hayatını etkileyen ve halkın ortak belleğinde derin izler bırakan bazı sosyal olayların masallara aksettirildiği görülür. Masalların şe-

killenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan bu tür öğeler ancak bağlamın tarihî, kültürel ve sosyopsikolojik temellerinin araştırmasıyla tespit edilebilir.

Örneğin Türk halkının hafızasında derin izler bırakan “öşür” vergisi olgusunun K-9’un anlattığı “Keloğlan” masalına yansıdığı görülür. Kaynak kişinin anlatımında, topladıkları “öşürü [buğdayı]” kağıyla götürülen üç-beş kişiyi bir gece misafir eden Keloğlan, kurduğu plan sayesinde öküzlere, kağınlara ve toplanan öşüre sahip olur.

Anlatıcının deneyimlerine bağlı olarak masal kahramanları günlük yaşantısında bazı meslekleri icra edebilmektedir. Anlatıcı, böyle bir durumda meslek hakkında bilgi vererek onu açıklama gereği duyar. Örneğin K-2, “Kumdan Urgan” masalını anlatırken “urgan” kelimesinin çağrışım yapması üzerine “Evvelden urgancılar olurdu. Onlara mazmancılar derduk biz. Ben de kendim onlardan çoğ urgan yaptır-dım. Taa ezelden, evvelden.” ara sözleriyle meslek hakkında bilgi vermektedir.

Geçmişte yöre insanın yaşantısını etkileyen en önemli meselelerden biri de çeşitli sağlık sorunlarıyla uğraşmasıdır. “Tın Tın Kabacak” masalını anlatan K-12’nin “Üş dene kız almış yanına. Gızlar onun gafasından ahıllarmış. Külüñg olur, demür külüñgünen gafasının bitlerini gırallarmış. Tavuh gibi gafasında bitler varmış. Evelinin biti çoomuş.” sözlerinde görüldüğü gibi toplumun bilinçaltına yerleşen sosyal sıkıntılar metne işlenmiştir.

Bunlara ilave olarak “gelin-kaynana ilişkisi, misafir ağırlama adabı, halı ve kilim dokuma, sac kurup gözle-

me/katmer/işkefe pişirme” gibi günlük yaşantı ve sosyal ilişkilerle ilgili daha birçok ayrıntı masalarda yer almaktadır.

7. Araç-Gereç ve Eşyalar

Masal kahramanları çeşitli işleri yaparken anlatıcısının günlük hayatında kullandığı ve yaşadığı bölgedeki araç gereçleri kullanır. Söz konusu eşyalar, masalın anlatıldığı bağlamı göstermesi bakımından önemlidir (Sakaoğlu 2002: 232).

Anlatıcıların çoğunlukla geçmiş yaşantısında kullandıkları yerel araç gereçlerin ve günlük işlerde kullanılan eşyaların Tokat masal metinlerinde yer aldıkları görülür. Aydınlatmadan müziğe, giyimden yiyeceğe, tarımdan temizlik maddelerine kadar masal kahramanlarının kullandığı “aşurma [kulplu küçük kazan], boyunduruğ, bulgur kazanı, çüt demiri, gozel/halbur, guğüm, helki, iğ, kara sakız, kaval, kelek, kil, komuş kağınsı, kulek, kulüñg, loğ, mudul, sohu taşı, su kabığı, tılık/tuluğ, tıs/idare, urgan, uven-dire, zelve...” gibi yerel araç gereçler bunlardan bazılarıdır.

K-3’ün “Hıhlılı ile Daddandılı” masalındaki kızlar, çeşmede halı ve kilim yıkarken, geçmişte Tokat yöresinde temizlik maddesi olarak kullanılan ve Reşadiye ilçesinde günümüzde hâlâ üretilen “kil” kullanırlar.

K-7’nin [Ali Cengiz Oyunu] masalında, her türlü sanatı öğrenen masal kahramanı çocuk, öküz kılığına girip çiftçiye satılır. Çocuk, babası çiftçinin yanından ayrıldıktan sonra “zelveyi” kırıp “boyunduruğu” atar ve onun yanına gelir. Katır kılığına girip babasının sattığı kervancıardan oğlanı alan Hoca/Derviş, oğlanın sırtına binip “mudul” dürte dürte götürür.

8. Yiyecek-İçecekler

Anlatıcılar, yetiştirdiği yörenin yemeklerini ve yiyeceklerini masal kahramanlarına da yedirir. “Katmer, pancar (yenebilecek ot çeşitleri), işgefe, fetil, delikli ekmek, fırın gombesi (kömbe), kúl gombesi/çöreği, değirmen çöreği, gilik, çemüç, bazlama, tirit vb.” dile getirilen bazı yerel yiyeceklerdendir. Masallarda yemek kültürüyle ilgili çeşitliliğin az olduğu ve bunun temelinde de masal anlatıcılarının yetiştirdiği dönemlerde yaşanan yoksulluğun bulunduğu söylenebilir.

Masal kahramanı Alicik [Keloğlan], Almuslu anlatıcıdan “işgefe” ve “bazlama”, Erbaalı anlatıcıdan “delikli ekmek”, Artovalı anlatıcıdan “fetil”, Zileli anlatıcıdan “yufka”, Tokat il merkezindeki anlatıcının dilinden de “katmer” yer.

“Karga Cücüğü” masalının kadın kahramanları, K-6’nın yöresindeki kadınların yaptığı gibi yazıya-yabana giderek “pancar” toplayıp yemek yaparlar.

Örneklerine az rastlansa da masal kahramanlarının hayvanları, anlatıcıların bölgesine has olan hayvan yiyecekleri yer. “Purç”, “alaf” ve “yöre” bunlardan bazılarıdır. Mesela K-17, “Keloğlan ile Ağa” masalında, değirmencinin öküzünün “yöre” yemeye alışkın olduğunu “*Şindi o arada, öküz de, gendü öküzü, yöre yemiye alışmış değarmene gederimiş iki de bi, öküz oruya.*” sözleriyle ifade eder.

9. Bitki Örtüsü

Masallarda, anlatıcıların yaşadığı yöreye özgü bitki türlerine de rastlanmaktadır. Tokat masallarında, az da olsa yörenin bitki örtüsü türlerini görmek mümkündür. Örneğin K-3’ün an-

lattığı “Akıllı Kardeş ile Deli Kardeş” masalında deli oğlan, payına düşen ineği, ağaçların purçları ile beslenmesi için ormana götürüp “gürgenlik” alana bırakır. Masalın benzer metnini anlatan K-19’un anlatımında ise deli kardeş payına düşen düveyi “armut” ağacına bağlar.

Tokat masallarında tespit edilen “geven/keven, ardıç, çam, çaltı tiken, pür, pelit, elma, üzüm...” diğer bazı meyve ve bitki türlerindedir.

10. Giyim-Kuşam

Anlatıcı, dinleyici ve bağlamla ilgili bilgilerin ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinesi gibi teknik araç gereçlerden yararlanıp kaydedildikten sonra, dokuyu oluşturan dil özelliklerinin korunarak yazılması (Ekici 1998: 26-27), Tokat masal anlatıcılarının yetiştirdiği kültürel yapıya ait geleneksel kıyafetlerin ve onlara bağlı uygulanan âdetlerin masalarda tespit edilmesini sağlamıştır. Anlatıcı, icra anında masal kahramanlarının giyim tarzını genellikle “elbise”, “şapka”, “pantolon” gibi genel isimlerle ifade eder. Buna karşılık “serpoş/serpoşluk”, “yaşmak tutmak”, “yaşmak çekmek”, “püsküllü şapka” ve “allı, yeşilli, altınlı, gümüşlü elbiseler [gelinlik]” gibi anlatıcının kullandığı dil birimleri, yöreye özgü geleneksel giyim tarzını yansıtır.

Örneğin K-3’ün “Ahmet, Mehmet ve Celil Kardeşler” adıyla anlattığı masalın kahramanı Celil, dev karısını fırına ittikten sonra onun elbiselerini giyiniş “ağzına yaşmak çeker.” Dev, kardeşleriyle geldiğinde Celil tanımamak için “yaşmak tutup” işaretlerle anlaşmaya çalışır. Dokuya ait, “yaşmak” sözünün sosyal çevredeki kültürel anlamı, kadınların geleneksel

baş bağlama tarzıdır. Günümüzde bilhassa Tokat'ın kırsal yerleşim bölgelerinde evli kadınların hâlâ uyguladığı bu baş bağlama biçimi, bir kadının evli olup olmadığına da sembolüdür. Tokat yöresinde sözlü, nişanlanan ya da evli kadınlar başörtüsünü “yaşamak” tarzında bağlarlar.

K-19'un “Oduncu” adını verdiği masalda, halkın su alabilmesi için sırası gelen padişahın kızı, “elleri kınalanıp” “allı, yeşilli, altınlı, gümüşlü elbiseler” giydirilerek götürülür. Bu giyim-kuşam biçimi, beyaz gelinliğin yaygınlaşmasından önceki dönemlerde Tokat yöresinin geleneksel “gelin” kıyafetidir. Kaynak kişilerden K-22 de, günlük yaşantıda artık giymediklerini fakat özel ve anlamlı günlerde giydiklerini belirttiği geleneksel kıyafetiyle masal anlatmıştır.

Sonuç

Tokat yöresinden derlenen metinlerin ve yapılan kayıtların incelenmesi neticesinde, başta dil bakımından yörenin söyleyiş özellikleri olmak üzere yiyeceklerden bitki örtüsüne, inanışlardan sosyal olaylara, coğrafi özelliklerden şahıslara, günlük toplum ilişkilerinden araç gereçlere kadar hemen her alanda yöreye özgü kültür öğelerinin masallara işlendiği tespit edilmiştir. Anlatıcı ve sosyal çevresiyle sıkı bağlantılı bulunan masallardaki yerel unsurların sosyolojik, kültürel, siyasi, psikolojik, tarihî, coğrafi, inanç, öz yaşamışlık vb. temellerinin ayrıntılı bir şekilde araştırılıp tahlil edilmesi, masalın toplumsal işlevlerinin daha iyi anlaşılmasına ve anlamlandırılmasına imkân vermektedir.

Araştırma ve incelemeye esas alınan yöntemin temel kavramlarından biri olan “doku”ya ait unsurlardan

yerel dilin söyleyiş biçimini hariç tutarsak, bilhassa masal coğrafyası ile şahıslarının yerelleştirilmesinde anlatıcıların farklı bir tutum sergiledikleri görülmüştür. İcra anındaki psikolojik ve sosyolojik durumla ilişkilendirilebilecek bu hususta, anlatıcılardan bazıları, anlattığı masal sayısı az olmasına rağmen yerel adları daha sık kullanırken bazıları da çok sayıda masal anlattığı hâlde hiç kullanmamıştır. Masal şahıslarının yerelleştirilmesinde de benzer durum söz konusudur. Hatta bir kaynak kişinin aynı masalı ikinci kez icra edişinde dahi mekân ve şahısların yerelleşmesinde değişiklikler olduğu tespit edilmiştir. Anlatıcıların, yer adları ve şahıslarla ilgili yaptığı yerelleştirmeler çoğunlukla ara sözlerle açıklanmıştır.

Masal anlatıcılarının üslûbunun şekillenmesinde kişisel deneyimin, icra ortamının niteliğinin, dinleyici kitlesinin yaş ve cinsiyetinin etkili olduğu görülmüştür. Bunun yanında tetral bir ortamda gerçekleştirilen gösterimin başarısında, anlatım üslûbunun oluşumunda, dinleyicileri etki altına almasında, metnin olay örgüsünün ilginçliği ve dikkat çekiciliği kadar, dil dışı unsurlardan anlatıcının jest ve mimiklerinin, vurgusunun, tonlamasının ve ezgiyi meydana getirerek konuşmasının etkili olduğu görülmüştür. Bu sebeple günümüzde yapılacak halk bilimi ve masal araştırmalarında teknik araç-gereçlerin kullanımına daha çok yer verilmeli; bunların incelenmesinde, özellikle dil dışı unsurların tespit edilmesinde, teknolojik imkânlardan yararlanılmalıdır. Ayrıca metnin olay akışında anlatıcıların dile getirdiği yerel bir kelime/kelime grubunun, geleneksel bir durumu anlatabileceği dikkate alınmalı; metinler

yazılırken anlatıcının dili kullanma biçimine müdahale edilmemelidir. Dil-bilim araştırmacılarının inceleme alanı olarak düşünülen metnin dokusunu oluşturan dile ait unsurlar, halk edebiyatının bakış açısıyla değerlendirilip ihmal edilmemelidir.

Tokat yöresinde birbirinden uzakta veya yakında bulunan anlatıcıların benzer ya da farklı masal metinlerinin her birinde, bir geleneğin, inanışın, yeme alışkanlıklarının, kullanılan araç-gereçlerin... bir ya da birkaç unsurunun yer aldığı tespit edilmiştir. Değişik metinlerde karşılaşılan kültürel unsurların her biri, bir yapbozun parçaları gibi bir araya getirildiğinde Tokat yöresine ait kültürel değerlerin -küçük ayrıntılar dışında- büyük bir bölümünün değişim ve dönüşümleriyle ortaya konulabileceği görülmüştür. Gösterim anında anlatıcıların zaman zaman geçmişteki uygulamalarla günümüzdekileri kıyaslayan açıklamalar yapması, icranın gerçekleştirildiği sosyal çevrenin özelliklerinin ayrıntılı kaydedilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda bir yörenin masallarında ve genel olarak halk anlatılarında yerel unsurların tespiti amaçlayan incelemelerde, farklı kaynak kişilerin anlatılarının dikkate alınması daha kapsamlı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır.

Olay örgüsünün özünü oluşturan sevgi, saygı, sabır, akli kullanma, adalet, ihanet, kıskançlık, iyilik, yalancılık, zorbalık vb. evrensel temaların kültürlerarası benzer motif ve tiplerle sembolleştirilerek anlatılan masal, yaşadığı sosyal çevre ve şartların maddi-manevi kültür birimlerinin renk, desen ve çizgileriyle bezenen halk ürünüdür.

NOTLAR

- 1 Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi 2012/70 nolu Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) "Tokat Masalları Üzerine Araştırma ve İncelemeler" adlı doktora tezi için yapılan araştırma verilerine dayanarak hazırlanmıştır.
- 2 Kaynak kişiler K-1, K-2... kısaltmasıyla verilmiştir. Verilen bazı örneklerde isimlerinin belirli olmaması için kaynak kişilerin listesinde bu kısaltmalar, isimlerinin yanında belirtilmemiştir.

Kaynak Kişiler

- Abbas Bostancı, 1945, Okur-yazar, Çiftçi, Çime Köyü, Sulusaray, Tokat. 02.05.2013.
- Abdullah Sağır, 1939, Okur-yazar, Çiftçi, Çıkrık Beldesi, Yeşilyurt, Tokat. 27.04.2013.
- Adem Gürpınar, 1966, Yüksekokul, Memur, Kızılcaören Beldesi, Reşadiye, Tokat. 11.08.2012.
- Ali Akbulut, 1943, Okur-yazar değil, Çiftçi, Kireçli Köyü/Zile/Tokat. 09.03.2013.
- Ali Duran, 1933, Okur-yazar değil, Çiftçi, Ahmetalan Köyü, Tokat. 02.08.2011.
- Aysel Hazinedar, 1955, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Üzümlü Beldesi, Erbaa, Tokat. 19.01.2012.
- Cemalettin Gümüşer, 1940, İlkokul, Çiftçi, Yakınca Mah. Gökçeli Beldesi, Niksar, Tokat. 29.01.2012.
- Duran Çoban, 1941, İlkokul, Çiftçi, Yakınca Mah. Gökçeli Beldesi, Niksar, Tokat. 29.01.2012.
- Emine Akpınar, 1933, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Yalinyazı Beldesi, Zile, Tokat. 12.03.2013.
- Fadime Erkut, 1937, İlkokul, Ev Hanımı, Karşıyaka Mahallesi (Çatılı Köyü), Erbaa, Tokat. 01.08.2013.
- Fatma Keskin, 1953, İlkokul, Ev Hanımı, Aydınsofu Köyü, Erbaa, Tokat. 14-15.01.2012.
- Gülhanım Akpolat, 1943, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Tokat. 30.08.2011.
- Güllü Altınok, 1951, İlkokul, Ev Hanımı, Karacaören Köyü, Zile, Tokat. 27.02.2013.
- Gülser Çoban, 1953, Okur-yazar değil, Ev hanımı, Görümlü Beldesi, Almus, Tokat. 4-5.08.2011.
- Halil Eliaçık, 1942, İlkokul, Çiftçi, Çamlıkaya Köyü, Reşadiye, Tokat. 08.08.2012.
- Halil İbrahim Kutar, 1945, Okur-yazar değil, Çiftçi, Günebakan Beldesi, Niksar, Tokat. 16.08.2013.
- Hüsametdin Türkyılmaz, 1945, Okur-yazar, Çiftçi, Çakırköy Köyü, Erbaa, Tokat. 13.01.2012.
- İbrahim Elibol, 1960, Ortaokul, Oto Tamircisi, Bedirkale Köyü, Tokat. 29.07.2011.

Kerim Dal, 1932, İlkokul, Çiftçi, Gökçeli Beldesi, Nıksar, Tokat. 02-03.08.2013.
 Ömer Yıldız, 1935, Okur-yazar, Çiftçi, Bozcaali Beldesi, Reşadiye, Tokat. 01-03.08.2012.
 Sati Çetin, 1929, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Yenice Köyü, Artova, Tokat. 18-21.05.2013.
 Süleyman Yüzügüler, 1932, İlkokul, Çiftçi, Bayırlı Köyü, Artova, Tokat. 11,12,19.05.2013.
 Şükrü Bulut, 1956, İlkokul, Çiftçi, Sahilköy Köyü, Almus, Tokat. 05.08.2011.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
 Alptekin, Ali Berat. "Türk Halk Anlatımlarında Yeni Unsurlar". *Türk Dili* 642, 2005: 502-509.
 Azadovski, Mark. *Sibirya'dan Bir Masal Anası*. Çev. İlhan Başgöz. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
 Başgöz, İlhan. "İran Azerbaycan'ında Türk Hikâye Anlatma Geleneği". Çev. Fazıl Özdamar. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XIII/2 (Kış 2013): 371-386.
 Başgöz, İlhan. "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi". *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Çev. Metin Ekici. Haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006: 201-219.
 Ben-Amos, Dan. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru". *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Çev. Metin Ekici. Haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006: 27-39.
 Boratav, Pertev Naili. *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009.
 Coşkun, M. Volkan. "Türkiye Türkçesinde Vurgu, Ton, Ezgi". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 584 (Ağustos 2000): 126-130.
 Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
 Dundes, Alan. "Doku, Metin, Konteks". *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Çev. Metin Ekici. Haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006: 40-52.
 Dundes, Alan. "Halk Bilimi Çalışma Yöntemleri". *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Çev. Ayşenur Nazlı. Haz. M. Öcal Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2014: 55-60.
 Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2007.
 Ekici, Metin. "Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre Şartlar

(Konteks) İlişkinin Önemi". *Millî Folklor* 39 (Güz 1998): 25-34.
 Görkem, İsmail. "Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (=Performance Oriented) Olarak İncelenmesi". *Millî Folklor* 37 (Bahar 1998): 107-113.
 Gültekin, Mustafa. "Yerelleşme, Performans ve Beden Folkloru Bağlamında Balıkesirli Masal Anlatıcısı Kezban Karakoç". *Millî Folklor* 104 (Kış 2014): 46-59.
 Kıran, Zeynel ve Ayşe Eziler Kıran. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
 Kumartaşoğlu, Sati. "Balıkesir Masal Anlatıcılarının Dil ve Üslubu". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* -12 (21), Haziran 2009: 441-449.
 Oğuz, Öcal. "Folklor: Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim". *Millî Folklor* 74 (Yaz 2007): 5-8.
 Oğuz, Öcal. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
 Önal, Mehmet Naci. "Bir Dobruca Masalı: Mahmut Pehlivan". *Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 43, 2010: 35-48.
 Önal, Mehmet Naci. *Muğla Masalları*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, 2011.
 Önal, Mehmet Naci ve Aysun Dursun. "Teke Yöresinden Derlenen Bir Masalın Yerel ve Evrensel Bağlamı". Nuri Yüce Armağanı. Editör: Ali Akar. Ankara: Günce Yayınları, 2017: 206-224.
 Sakaoğlu, Saim. *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
 — *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
 Sarıtaş, Süheyla. "Halk Anlatılarında Hayat Hikâyesi Unsuru". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 40 (Erzurum 2009): 171-178.
 Şenocak, Ebru. "Mazgirtli Bir Masal Anlatıcısı: Süleyman Gül". *Millî Folklor* 53 (Bahar 2002): 94-101.
 Şimşek, Esmâ. "Malatyalı Bir Masal Anası: Suzan Geniş". *Millî Folklor* 56 (Kış 2002): 109-120.
 Yılmaz, M. Kemal ve Hasan Tutar. *Genel İletişim Kavramları ve Modeller*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.
 Yüksel, Ahmet Haluk. *Genel İletişim*. Editör: Uğur Demiray, Ankara: PegemA Yayıncılık, 2008.